

S.F. Taxto
8630 STORFORSHEI
tel 087- 60 225

102234

EDDERKOPPKULTUREN

Det er i den senere tid gitt ut interessante bøker såvel om krigsårene som om tiden etterpå. Men ennå finnes mange tabubelagte emner, særlig fra de første etterkrigsårene. Et eksempel på reaksjonene når en utenforstående - for ikke å si uforstående - uforvarende snubler borti et tabuområde, så vi for en tid siden da en stortingsrepresentant frenetisk søkte å dekke over at hennes far etter krigen hadde blitt utsatt for konfiskasjon av sine eiendeler. Dette er et fenomen som visstnok er velkjent i psykologien, når overgrepene er store og langvarige, tar offeret (eller eventuelt offerets nærmeste) overgriperens parti, overbevist om sin egen skyld. Etterhvert som forskningen i vår nære historie overtas av etterkrigsgenerasjonen vil likevel overgrepene mot enkeltpersoner og grupper få sin behørig plass i Norgeshistorien. Dette til tross for at vi her på berget fortsatt er ganske hardt rammet av en historietradisjon som mange land i Øst-Europa nå har tatt et oppgjør med, nemlig at makteliten bestemmer hva som er en tjenlig historieskrivning. Hos oss har forsiktige historikere - en stakket stund - konsentrert seg om en nærmere gransking av Kong Sverres motiver for å ta initiativet til en nedskrivning av de norske kongesagaene. Det vil dog neppe ta særlig lang tid før historikerne tar fatt på brennbare emner fra vår egen tid, som for eksempel krigsseilerne, landssvikoppgjøret, utbygging av overvåkningssamfunnet og korrupsjonskulturen.

I forbindelse med boka "Dommen" peker Hanna Kvanmo på at Norge var det eneste land som innførte straff for tjenestegjøring i det tyske Røde Kors. Dette er langt fra det eneste eksempel på norsk etterkrigsjustis som objektivt sett må betegnes som tilsidesettelse av elementære menneskerettsprinsipper. I denne artikkelen vil jeg belyse en liten flik av et stort bilde som vi hensiktsmessig kan kalle konfiskasjonslovgivningen, men som datidens elite i pakt med Orwellske prinsipper valgte å kalle fiendegodslovgivningen eller erstatningslovgivningen. Jeg vil også rette oppmerksomheten mot mulige årsaker til at samfunnsutviklingen har tatt veier som bekymrer stadig flere.

I krigens siste år var de allierte blitt enige om å konfiskere all tysk eiendom i allierte land. Gjennomføringen varierte fra land til land. De fleste allierte tok et standpunkt basert på britisk rett, nemlig at privateiendom tilhørende personer med fast bopel i vedkommende land ikke var å anse som fiendtlig eiendom. I Norge og Danmark gikk man hardere til verks. Men bare i Norge gikk myndighetene til det skritt å konfiskere eiendelene til norske borgere som hadde dobbelt (norsk/tysk, norsk/østerriksk eller norsk/japansk) statsborgerskap. Den dagjeldende norske statsborgerlov innebar bl.a. at norske kvinner som hadde inngått ekteskap med utlendinger beholdt sitt norske statsborgerskap så lenge de ble boende i Norge. Barn født i Norge av utenlandske foreldre ble automatisk norske ved fylte 22 år dersom de hadde bodd i Norge gjennom hele oppveksten.

Etter alminnelig internasjonal praksis, som også Norge ved Haagkonvensjonen av 1930 hadde forpliktet seg til å følge, kan ikke en person anses som fremmed statsborger i et land hvor vedkommende etter landets egne lover har statsborgerskap. I Danmark, hvor det som ovenfor nevnt ble gjennomført konfiskasjon av tysk privateiendom, ble personer med dobbelt statsborgerskap unntatt fra konfiskasjonsbestemmelsene.

I krigens siste år hadde en ung politifullmektig i prispolitiet, Jens Christian Hauge, bygd seg opp en enestående maktposisjon som leder av Milorg og eksekutivsekretær for den såkalte Hjemmefronten som angivelig besto av alle patriotiske krefter, men som i realiteten egentlig var en meget aktiv liten vennegruppe som møttes regelmessig for å drøfte nyordningen i Norge når fienden en gang var blitt kastet ut.

Den unge eksekutivsekretæren var meget produktiv og hadde mange ideer, særlig på lovgivningsområdet. I førstningen holdt det imidlertid på å gå galt, et forslag om å erstatte de valgte ordførere rundt om i landet med hjemmefrontens oppnevnte representanter støtte på forskrekket motstand. Men Hauge lærte fort å skaffe seg de riktige kontakter og spille på dem og snart godtok London det meste av det som ble fremsatt fra Oslo, eksempelvis opphevelse av maksimalbeløp for bøtestraffer, adgang til å idømme bøtestraff i tillegg til dødsstraff, konfiskasjonsbestemmelser for tysk privateiendom, en rekke tilbakevirkende straffebestemmelser, bl.a. for medlemskap i visse foreninger og politiske partier. Hjemmefronten, med Hauge som den drivende kraft fikk også gjennomslag for viktige strategiske forslag som f.eks. nyordning av departementene, opprettelse av Hjemmefrontoppnevnte rådmenn (departementsråder) i alle departementer, Hjemmefrontoppnevnte fylkesmenn, avskaffelse av viktige rettssikkerhetsgarantier i forbindelse med de såkalte landssvikssaker og forlengelse av funksjonstiden for Høyesterettsdommere (sistnevnte antas å ha hatt betydelig effekt når det gjelder å unngå motstand fra landets toppjurister. I den tiden var det en meget stor ære å bli Høyesterettsdommer, og alle visste at mer enn halvparten av stillingene - inklusive justitiariusstillingen - skulle besettes i 1947). Ett forslag fra Hauge og Hjemmefronten ble dog for radikalt for regjeringen i London. Det gjaldt et forslag om å innføre tap av statsborgerskap og utvisning som straff for de nordmenn som ikke hadde fylt de krav som Hjemmefronten mente måtte stilles til norske borgere

Gjennomlesning av dokumenter fra krigens siste år gir visse antydninger om at krefter i Hjemmefrontledelsen tenkte på å ta makten i frie valg som et samlingsparti med en politisk plattform. Partiet burde ha gode sjanser ettersom man ved provisoriske anordninger hadde fratatt motstanderne stemmeretten. Men ideen om Hjemmefronten som statsbærende parti slo like lite an som de førerteoriene Quisling hadde prøvd seg med et tiår tidligere. Hauge hadde holdt tett kontakt til den som ville blitt etterkrigs-Norges første statsminister dersom Hjemmefronten hadde dannet regjering, høyesterettsjustitiarius Paal Berg. Men Berg var jurist og sågar en dyktig sådan. For revolusjonerende nytenkning

representerte han utvilsomt en hemske. Da Einar Gerhardsen slapp ut etter langvarig fangenskap, skiftet Hauge raskt hest. Det som hendte i maidagene 1945 frem til Einar Gerhardsen sto frem som landets ubestridte leder kan best sammenlignes med forvirringen idet Gro Harlem Brundtland sto frem som Norges statsminister i 1981. Hvem vet, kanskje var det samme iscenesetter ved begge anledninger.

Jens Christian Hauge ble statsminister Gerhardsens personlige sekretær og rådgiver. Huges nære juristvenner fra studiedagene fikk gode stillinger i Staten, tre av dem endte etter hvert opp som departementsråder. Fjerdemann i kameratkullet fikk som universitetsprofessor ansvaret for undervisningen i forvaltningsrett. Men også Huges kamerater fra vennekretsen i Hjemmefronten gjorde lynkarrierer. Blant juristene kan nevnes Andreas Schei, Nicolai Schei, O.C. Gundersen og Jens Boyesen. Carl Platou og Henrik Bahr var også med i Hjemmefronten, men begge disse hadde allerede ledende stillinger i Justisdepartementets lovavdeling.

Funksjonen som Gerhardsens fortrolige rådgiver var en ulønnet "bistilling" for Hauge slik vervet som Hjemmefrontleder hadde vært det under krigen. Den stilling Hauge fikk etter krigen var som sjef for Erstatningsdirektoratet, dette statlige organ som regjeringen i London til å begynne med fant både grunnlovsstridig og fullstendig uspiselig, men som Hauge i et personlig møte med Trygve Lie i Stockholm fikk sistnevnte og senere også Londonregjeringen med på. Hauge fikk allerede høsten 1945 plass i Gerhardsens regjering og nevner i sine biografier nødig mellomspillet i Erstatningsdirektoratet.

Men de holdninger som lå bak Hjemmefrontens forslag om allehånde lovendringer for å gjøre det mulig å inndra privatfolks formue var ingenlunde forsvunnet i frigjøringsjubelen. Den 1. august 1945 opplyser daværende byråsjef i Justisdepartementets lovavdeling, Finn Hiortøy, i et håndskrevet notat at ekspedisjonssjefen i Politiavdelingen, E. R. Rognlien har meddelt at statsråden ønsker utferdiget forslag til provisorisk anordning om endring av statsborgerlovgivningen. Hiortøy fremsatte også et slikt forslag i det nevnte notatet, men dette forslaget innebar ingen endringer i statsborgerrettighetene til norskfødte borgere. Forslaget falt ikke i smak hos oppdragsgiveren, som neppe var ministeren, idet denne bare satte sine initialer på notatet som tegn på at han hadde sett det.

Justisminister Cappelen hadde selv en fortid som medlem av Hjemmefrontens ledelse, men merkelig nok later det til at verken ministeren, Platou (Justisdepartementets øverste embetsmann), Bahr (ekspedisjonssjef for lovavdelingen) eller Schei (ekspedisjonssjef, muligens overordnet 3. sivilkontor hvor statsborgerloven faglig sett hørte hjemme) følte seg kallet til å gi ordrer om noe utredningsarbeid om spørsmålet. Et maskinskrevet ark uten datering og signering angir noe senere hvilke endringer i statsborgerloven som ønskes gjennomført. Fratakelse av statsborgerskapet for personer med norsk og tysk statsborgerskap - vesentlig norske tyskgifte kvinner - var her angitt blant ønskemålene.

Etter å ha fått rede på oppdragsgiverens ønskemål, ba Carl Platou om at lovavdelingen måtte få mer tid til å vurdere spørsmålet. Men nå krevde ministeren i en påtegning at saken skulle påskyndes. Det tjener Finn Hiortøy til ære at han ikke befattet seg med saken etter at hans første notat var blitt vraket. Det faglig ansvarlige kontor, 3. sivilkontor, ble ikke konsultert. Oppdraget med å finne juridiske formuleringer for de ønskede endringer gikk til duoen Gunder Egge/Carl Stabel, som skrev de nødvendige notater. Deres arbeid ble bifalt, og i regjeringskonferanse 14. august ble forslaget fremmet og enstemmig tiltrådt av Regjeringen Gerhardsens medlemmer. Den 17. august 1945 ble den provisoriske anordningen fremlagt for Kongen for underskrift, og dermed var det foretatt omfattende og sterkt kvinnekriminerende endringer i den norske statsborgerlovgivningen.

Da Stortingets protokollkomite i 1946 gjennomgikk de provisoriske anordninger som var blitt gitt, fant den det "meget tvilsomt" at bestemmelser av denne karakter kunne gis som provisorisk anordning. Men i 1955 ble såvel anordningen som dens konsekvenser godkjent av Høyesterett. Dommen ble utformet av Andreas Schei (RT 1955 s 439 og flg). Heldigvis står mindretallets (Bergers) votum som et verdig monument over flertallets brudd med såvel Grunnloven som alminnelig anerkjente folkerettsprinsipper.

Og hva var så konsekvensene av den provisoriske anordningen? Her skal vi bare se på en enkelt sak, men eksemplene er mange:

Solveig G fra Haugesund var datter av en norsk kjøpmann som drev sildeeksport på Tyskland. Solveig arbeidet i forretningen, og etter farens død i 1937 drev hun videre sammen med moren, som var tyskfødt. Under krigen ble Solveig glad i en tysker og overveide ekteskap. Da hun hadde vesentlig formue, søkte hun først råd hos advokat og fikk til svar at det var ingen som helst risiko for problemer, idet Solveig ville ha sitt norske statsborgerskap i behold også etter ekteskapet. Både hun og hennes familie var hederlige i enhver henseende og det var intet å utsette på deres nasjonale holdning. Paret giftet seg og fikk en sønn. Våren 1945 falt Solveigs ektemann i krigen slik at hun var enke da freden kom. Da kom også Erstatningsdirektoratets folk og beslagla alle Solveigs eiendeler, til og med møblene. Gangklærne fikk hun allernådigst beholde. Det var ikke bare Solveig selv som ble rammet. Hennes to år gamle sønn hadde fått fødselsdagsgaver og julegaver med i alt 600 kroner som sto på bankbok i hans navn. Også denne "fiendeeiendom" la Erstatningsdirektoratet beslag på. Beslaget ble opprettholdt i alle rettsinstanser. Den endelige avgjørelse falt i 1955.

Ikke nok med at Solveig ble fratatt alle sine eiendeler. Som fiendtlig statsborger ble hun også fratatt retten til å bo i sitt fødeland. I USA fant hun et fristed, og der bor hun fremdeles.

Den skånselløse kampen mot enker og farløse barn påførte ofrene skader som aldri kan leges. Det er et trist faktum.

Men for den som er interessert i å finne årsaken til at vi nå sitter opp til halsen i offentlig fiksekultur og svart privatøkonomi er kampens seierherrer av større interesse. Frigjøringsdagens massive overgrep mot forsvarsløse kvinner skyldtes angivelig "folkets raseri". Senere forskning har vist at det tyske folks raseri under Krystallnatten var meget velorganisert. Spørsmålet er om det skyldes tilfeldigheter at det norske raseriet tilsynelatende var mindre i distrikter der Hjemmefrontens organisasjon sto svakt. Svaret på dette og mange andre spørsmål ligger på historiens mørkeloft, skjult under tykke lag av spindelvev.

Spindelvev har både en opprinnelse og en funksjon. Det er kunstferdige nettverk som edderkoppene skaper med sin egen kropp og som tjener som dødsfeller for de insektene som edderkoppene lever av. Hele tiden lager nye generasjoner av edderkopper stadig nye nettverk.

Mange av oss som er født etter krigen har hatt vanskelig for å forstå norske myndigheters uvilje mot å gi tyskgifte kvinner tilbake det norske statsborgerskapet som andre utenlandskgifte har fått uten videre dikkedarer i forbindelse med gjennomføring av internasjonal og nasjonal likestillingspolitikk. En gjennomgang av materiale fra Erstatningsdirektoratets arkiver vil antakelig gjøre det lettere å forstå at det er både juridiske og økonomiske, men ikke minst personrelaterte grunner til denne uviljen. Kanskje kan en slik gjennomgang også bidra til å forstå hva Ronald Bye refererer til når han snakker om kameraderikulturen, ikke bare i Arbeiderpartiet, men i hele etterkrigstidens samfunnsliv. Kanskje vil det også skape større mellomfolkelig forståelse og en noe mer ydmyk norsk holdning i fora som behandler menneskerettighetene dersom dagens generasjon får noe mer kjennskap til vår nære historie.

De store samfunnsedderkoppene bruker ikke sin tid til å installere boblebadekar eller holde vaffelkakeselskaper. De bygger opp etterretningsapparater og byråkratier og utpeker sine venner til nøkkelstillinger i domstolene, på universitetene og i de politiske partiene. De skriver lovttekster og forskrifter som tjener deres evinnelige maktbegjær og deres samarbeidspartneres økonomiske interesser (og bare småedderkopper som Arve Johnsen skryter av det etterpå). De virkelige edderkoppene sitter i skjul mens de trekker i trådene. Når de varer fare, forsvinner de kløktige edderkoppene ned i en sprekke mens fluer og andre insekter som allerede sitter i nettet blir ofre i rengjøringsprosessen. Slik havner de rene ubetydeligheter under offentlighetens nådeløse søkelys mens media kappes om å rose seg selv og hverandre for hvor flinke de er til å rydde opp. Under den velpolerte overflaten, Den Store Enigheten, ligger det grumsede underlaget som ingen våger å pirke i, og enhver redaktør vet hva det absolutt ikke lønner seg å skrive om.

Men hemmelighetskremmeriet har en positiv virkning. Dagens forskere vet ikke at det finnes giftige edderkopper på loftet. Med friskt mot og uten frykt prøver de å finne ut hva som skjuler seg under spindelvevet. Måtte de lykkes.